

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ
Κονδύλη 1 • Μαρούσι • Τ.Κ. 15122
Τ: 210 8062033, 210 8062017
E: front.logos@gmail.com
www.front-logos.gr

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2016

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
Ο.Π. ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1.

Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι υπόλοιποι· από την καλή κατασκευή οικοδομών θα γίνουν οι καλοί οικοδόμοι, ενώ από την κακή (κατασκευή) οι κακοί (οικοδόμοι). Διότι, εάν δεν συνέβαιναν τα πράγματα έτσι, καθόλου δεν θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι θα γίνονταν καλοί ή κακοί.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές· δηλαδή κάνοντας όσα γίνονται κατά τις μεταξύ μας σχέσεις γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή· δηλαδή άλλοι γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, με το να συμπεριφέρονται σ' αυτά άλλοι με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με τον άλλο. Με λίγα λόγια τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται με τις όμοιες ενέργειες. Γι' αυτό πρέπει να προσδίδουμε μιαν ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· επειδή σύμφωνα τις διαφορές αυτών (των ενεργειών) ακολουθούν τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1.

➤ «καὶ διαφέρει τούτῳ πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης»

Η φράση αυτή του κειμένου δημιουργεί πολλαπλό προβληματισμό και πρέπει να γίνουν οι ακόλουθες παρατηρήσεις:

α. Ως προς το περιεχόμενό της: Το θέμα που εξετάζει ο Αριστοτέλης είναι η απόκτηση της ηθικής αρετής. Έτσι, η αναφορά των πολιτευμάτων και η διάκρισή τους σε δύο κατηγορίες δίνει την εντύπωση ότι απομακρύνει το κείμενο από το θέμα. Όμως ο Αριστοτέλης δεν αναφέρεται στα πολιτεύματα ανεξάρτητα ή εμβόλιμα ή κατά παρέκβαση, αλλά συνδέει την αξία τους με

την αρετή των πολιτών, την οποία αυτοί κατακτούν με μεγαλύτερη ή με μικρότερη επιτυχία, ανάλογα με τη συμβολή των νομοθετών. Επομένως η αναφορά στην αξία των πολιτευμάτων απορρέει από το θέμα της αρετής και είναι περιστασιακή.

β. Ως προς τη θέση των λέξεων: Η κανονική σειρά των λέξεων μέσα στη φράση θα ήταν: *διαφέρει πολιτεία αγαθή πολιτείας φαύλης*. Η διαφορετική θέση των λέξεων μέσα στο λόγο (πολιτεία αγαθή πολιτείας φαύλης) οφείλεται ίσως και πάλι στο γεγονός ότι τα κείμενα του Αριστοτέλη είναι προσωπικές σημειώσεις, βοηθητικές για την προφορική διδασκαλία του, και επομένως σε μερικά σημεία έχουν κάποια χαρακτηριστικά (συντομία, ελλειπτικότητα κ.ά.) του προφορικού λόγου.

γ. Ως προς τη σημασία της λέξης φαύλης: Το επίθετο *φαύλος* (= ευτελής, ασήμαντος, κακός) στο κείμενο έχει διαφορετική σημασία από την κανονική: όταν κάνει λόγο ο Αριστοτέλης για *φαύλην πολιτείαν*, εννοεί όχι το κακό πολίτευμα αλλά το λιγότερο καλό, το κατώτερο. Αυτό σημαίνει ότι δεν υπάρχουν κακά πολιτεύματα αλλά ότι όλα είναι καλά, άλλο σε μεγαλύτερο και άλλο σε μικρότερο βαθμό. Αυτή η αξιολογική διαβάθμιση απορρέει από τον μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό επιτυχίας της προσπάθειας των νομοθετών να εθίσουν τους πολίτες στην αρετή - αυτός ο βαθμός επιτυχίας είναι το κριτήριο της διάκρισης της πολιτείας σε *ἀγαθὴν* και *φαύλην*.

➤ «καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται»

Το αντιθετικό ζεύγος των φιλοσοφικών εννοιών γένεση - φθορά αποτελεί ένα σημαντικό θέμα της αριστοτελικής σκέψης. Μάλιστα υπάρχει και έργο του Αριστοτέλη με τον τίτλο «Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς». Την εξέλιξη όλων των όντων χαρακτηρίζει η εξής μονόδρομη φυσική πορεία: **γένεση → αύξηση → τελειώση (ολοκλήρωση) → παρακμή → φθορά.**

Στο σημείο αυτό αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο πραγματώνεται η ηθική αρετή, επιμένοντας ότι για την κατάκτηση της προηγείται η πράξη (η επανάληψη, η εξάσκηση, ο εθισμός). Στο πλαίσιο αυτής της θέσης προσθέτει ότι κάθε μορφή ηθικής αρετής, είτε αυτή γίνεται είτε φθείρεται, έχει ως αφετηρία της τις ίδιες αιτίες (*ἐκ τῶν αὐτῶν*) και τα ίδια μέσα (*διὰ τῶν αὐτῶν*). Ο παράγοντας που έχει ως αποτέλεσμα την απόκτηση της αρετής ή της αντίθετης της ιδιότητα είναι η ποιότητα του εθισμού: οι ηθικές αρετές κατακτώνται με την «καλή άσκηση», δηλαδή με την άσκηση και τον εθισμό στα καλά έργα, ενώ οι αντίθετες ιδιότητες με την «κακή άσκηση», με τον εθισμό σε έργα αντίθετα από την αρετή. Έτσι, για να θεωρείται κάποιος δίκαιος πρέπει να εθίζεται στις πράξεις της δικαιοσύνης (*γίνεται*) και αφού θεωρείται δίκαιος πρέπει διαρκώς να επιλέγει τις δίκαιες πράξεις, ειδάλλως η αρετή της δικαιοσύνης *φθείρεται*. Στο τέλος, επανέρχεται στα παραδείγματα με τους κιθαριστές και τους οικοδόμους, για να δείξει ότι με την καλή εξάσκηση πετυχαίνει κανείς το στόχο του, ενώ με την κακή αποτυχαίνει. Με άλλα λόγια η καλή ή η κακή εξάσκηση

είναι το κριτήριο για την κατάκτηση ή όχι του στόχου. Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι η γένεση είναι σε συμμετρική σχέση με το **καλό - εὖ**, ενώ η φθορά με το **κακόν - κακῶς**. Ο Αριστοτέλης, λοιπόν, μεταφέρει μια διαδικασία από τη φύση (αυτή της γένεσης και της φθοράς) στην ηθική.

➤ «ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν **αἱ ἕξεις** γίνονται»

Ο Αριστοτέλης, μετά από την απαρίθμηση αρκετών παραδειγμάτων, καταλήγει στο συμπέρασμα που διατυπώνει εδώ: όλες οι ἕξεις αποκτώνται από τον άνθρωπο διά μέσου ίδιων ενεργειών. Για να κατανοήσουμε το περιεχόμενο του συμπεράσματος αυτού, πρέπει να κάνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

α. Με τον όρο ἕξις (από το ρήμα ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, η οποία δηλώνει ενέργεια) εννοείται η επαναλαμβανόμενη ενέργεια που κάνει κάποιος άνθρωπος, για να ποσοδώσει κάποιο στοιχείο στο χαρακτήρα του. Όμως, εκτός από την ενέργεια που συνηθίζει να επαναλαμβάνει ο άνθρωπος, ἕξις είναι και το διαμορφωμένο πλέον – μετά από τις επαναλήψεις – στοιχείο του χαρακτήρα. Δηλαδή, ἕξεις είναι τα μόνιμα στοιχεία, οι ιδιότητες του χαρακτήρα του ανθρώπου, οι οποίες αποκτήθηκαν με συνεχή επανάληψη, με εθισμό. Αυτές, μάλιστα, οι ἕξεις μπορεί να είναι καλές ή κακές, μπορεί, δηλαδή, να είναι κάποιος δειλός ή ανδρείος, δίκαιος ή άδικος. Οι ἕξεις, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είναι ένα από τα τρία «τὰ ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενα», δηλαδή, όσα διαδραματίζονται στην ψυχή του ανθρώπου. Τα άλλα δύο είναι: **α. τα πάθη** (η οργή, ο φόβος, ο φθόνος, η χαρά, η επιθυμία), δηλαδή οι άλογες παρορμήσεις της ψυχής, οι ενστικτώδεις, μη μετέχουσες στο λόγο, ψυχικές ορμές, **β. οι δυνάμεις**, δηλαδή οι δυνατότητες που έχει ο άνθρωπος να επιλέξει κάποια από τα πάθη, οι δυνατότητες που έχει να ελέγξει ή να παραδοθεί στα πάθη του.

Έτσι, λοιπόν, με την ἕξιν, με την επανάληψη κάποιας ενέργειας, κάποιας δυνατότητας, αντιμετωπίζει τα πάθη του και διαμορφώνει τελικά κάποιο στοιχείο του χαρακτήρα του.

β. Είναι σαφές από τα παραπάνω ότι οι ἕξεις δεν υπάρχουν εκ φύσεως, αλλά δημιουργούνται ύστερα από πράξη, από εθισμό. Για παράδειγμα, κανείς δεν γεννιέται ανδρείος από τη φύση του, αλλά γίνεται ανδρείος με την επανάληψη ανδρείων ενεργειών. Ωστόσο, ο Αριστοτέλης σε άλλο σημείο στα «Ἠθικά Νικομάχεια» θα διατυπώσει την άποψη ότι συμβαίνει και το αντίθετο: οι ἕξεις γίνονται η πηγή των αντίστοιχων ενεργειών και, έτσι, δημιουργείται ένας κύκλος. Αν πάρουμε για παράδειγμα αυτό της ανδρείας που αναφέραμε προηγουμένως, μπορούμε να πούμε πως συνηθίζοντας να περιφρονούμε τους κινδύνους, γινόμαστε ανδρείοι, και, αφού γίνουμε ανδρείοι, μπορούμε να αντιμετωπίζουμε ακόμα καλύτερα αυτά που προκαλούν φόβο.

Στην ενότητα αυτή, ο Αριστοτέλης ακολουθεί την **αναλογική** μέθοδο συλλογισμού:

α. • Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν ἔχει: Με το επίρρημα «οὕτω» και με το βεβαιωτικό μόριο «δὴ» ο Αριστοτέλης δηλώνει ότι όσα θα πει, αποτελούν συνέχεια των προηγούμενων (ἀνάλογον... οὕτω). Το οὕτω μάλιστα αποτελεί το δεύτερο μέρος της αναλογίας. Αναφέρει δηλαδή πως ό,τι συμβαίνει με τις τέχνες το ίδιο συμβαίνει και με τις αρετές. Αν εξασκείται κάποιος με το σωστό ή με το λάθος τρόπο σε κάποια τέχνη, γίνεται καλός ή κακός τεχνίτης. Έτσι, ενεργώντας με το σωστό ή με το λανθασμένο τρόπο σε δραστηριότητες της καθημερινής του ζωής ο άνθρωπος αποκτά ένα καλό ή κακό στοιχείο του χαρακτήρα του.

• **Οὕτω...όμοίως:** Ακολουθώντας επίσης τη μέθοδο της αναλογίας παραλληλίζει τον τρόπο απόκτησης των αρετών με τη διαχείριση των παθών και των συναισθημάτων του ανθρώπου.

β. Ο Αριστοτέλης, θέλοντας να δείξει ότι μέσω της ίδιας διαδικασίας, αλλά διαφορετικών τρόπων αντίδρασης στις διαδικασίες αυτές, προκύπτει το θετικό και το αρνητικό αποτέλεσμα, αναφέρει **αρκετά παραδείγματα** από την καθημερινή ζωή του ανθρώπου με τα αντίστοιχα θετικά ή αρνητικά αποτελέσματα. Έτσι, λοιπόν, έχουμε:

α. Στις συναλλαγές με τους άλλους ανθρώπους μπορεί να αποδειχτούν κάποιοι **δίκαιοι** και κάποιοι **άδικοι** ανάλογα με τον τρόπο συμπεριφοράς τους (πράττοντες γὰρ...οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι).

β. Στα πράγματα που προξενούν φόβο, άλλοι συνηθίζουν να φοβούνται και αναδεικνύονται **δειλοί** και άλλοι που δείχνουν θάρρος **ανδρείοι** (πράττοντες δὲ τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς ...οἱ δὲ δειλοί). Χαρακτηριστικό είναι το χιαστό σχήμα:

~~φοβεῖσθαι ἢ θαρρεῖν~~

οἱ μὲν ἀνδρείοι οἱ δὲ δειλοί

γ. Στις επιθυμίες και στην αντιμετώπισή τους, άλλοι αναδεικνύονται **σώφρονες**, εφόσον τις αντιμετωπίζουν με εγκράτεια, ενώ άλλοι **ακόλαστοι**, αν υποκύπτουν σ' αυτές (περὶ τὰς ἐπιθυμίας... οἱ μὲν γὰρ σώφρονες οἱ δ' ἀκόλαστοι).

δ. Στα πράγματα που προξενούν οργή, όσοι τα αντιμετωπίζουν ήρεμα αναδεικνύονται **πράοι** και οι άλλοι που τα αντιμετωπίζουν βίαια και οξύθυμα, **οργίλοι** (περὶ τὰς ὀργάς... πρᾶοι... ὀργίλοι).

Άρα, γενικά ως προς το καθετί, ως προς την κάθε κατάσταση, στην οποία μπορούμε να βρεθούμε, ανάλογα με τις ενέργειες μας αποκτούμε την καλή ή την κακή έξη, δηλαδή το θετικό ή το αρνητικό στοιχείο του χαρακτήρα μας.

B3.

Η Ακαδημία δεν ήταν απλώς μια σχολή, μια από τις πολλές που υπήρχαν τότε στην Αθήνα. Η σημασία της Ακαδημίας βρίσκεται ακριβώς στο γεγονός ότι ήταν το σημείο συνάντησης σημαντικών λογίων της εποχής, που διατηρώντας και μέσα στα πλαίσια της Ακαδημίας ο καθένας τη δική του προσωπικότητα, το δικό του επιστημονικό "πιστεύω", προωθούσαν όλοι μαζί την επιστημονική έρευνα παίρνοντας ο ένας από τον άλλο χρήσιμες παρορμήσεις και επιδρώντας θετικά ο ένας στον άλλον. Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης στην Ακαδημία, όταν ήρθε να σπουδάσει σ' αυτήν, ήταν ο Εύδοξος από την Κνίδα. Ο νεαρός, τότε, αυτός επιστήμονας ήταν μια από τις πιο προικισμένες προσωπικότητες της αρχαιότητας. Ήταν μαθηματικός, αστρονόμος και γεωγράφος, και ο Πλάτωνας δεν δίστασε καθόλου να του εμπιστευθεί, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, τη διεύθυνση της σχολής του. Δεν ήταν λοιπόν μόνο τυχερός ο νεαρός Σταγειρίτης που «βρέθηκε», όπως είπε ένας αριστοτελιστής των ημερών μας, «την πιο κατάλληλη στιγμή στον πιο σωστό τόπο, εκεί δηλαδή όπου υπήρχαν οι κατάλληλοι άνθρωποι που θα μπορούσαν να γονιμοποιήσουν με έναν εντελώς ξεχωριστό τρόπο τη σκέψη του βοηθώντας την να απλώσει μέσα σε σύντομο χρόνο τα δικά της φτερά» πιο σημαντικό θα πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι με την απουσία του Πλάτωνα ο Αριστοτέλης είχε, από την πρώτη στιγμή, την ευκαιρία να δεχτεί εκείνην ακριβώς την επίδραση που πρέπει να ανταποκρινόταν πολύ αμεσότερα στη δική του ψυχοσύνθεση, την απόλυτα σχεδόν θετική και επιστημονική, την ελάχιστα οπωσδήποτε ποιητική (τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα).

B4.

γηγενής	:	γινόμενον
ἔσθλος	:	ἔστίς, ἔσσονται
μισαλλοδοξία	:	ἄλλα, συναλλάγμασι
δέος	:	δεινοῖς, δειλοί
στρεβλός	:	ἀναστρέφεσθαι

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

Γ1.

Έχω τη γνώμη, είπα εγώ, ότι παρουσιάζεις επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για το ότι η τέχνη αυτών που γράφουν λόγους (των λογογράφων/ρητόρων) δεν είναι αυτή που, αν κάποιος αποκτούσε, μπορεί να γίνει ευτυχισμένος. Εγώ, ωστόσο, θεωρούσα ότι κάπου εδώ θα κάνει την εμφάνισή της η γνώση που από την αρχή της συζήτησης αναζητούμε. Πράγματι, και οι ίδιοι άνδρες, οι λογογράφοι,

όταν έρχομαι σε επαφή μαζί τους, μου δίνουν την εντύπωση, Κλεινία, ότι είναι πάρα πολύ σοφοί, και η ίδια η τέχνη τους κατ' επέκταση θείκη και υψηλή. Και όμως δεν είναι καθόλου παράξενο· γιατί (η τέχνη των λογογράφων) αποτελεί μέρος της τέχνης των μάγων και λίγο κατώτερη από εκείνη. Γιατί η τέχνη των μάγων γητεύει φίδια, αράχνες, σκορπιούς και άλλα ζώα και ασθένειες, ενώ η άλλη (η τέχνη των λογογράφων) συμβαίνει να σαγηνεύει και να ξεγελά δικαστές, μέλη της εκκλησίας του δήμου και τον υπόλοιπο λαό[...].

Γ2.

ἔφην	:	φάτε
κτησάμενος	:	ἐκτῶ
τις	:	τινῶν
εὐδαίμων	:	εὐδαίμων
ῥῆμα	:	ῥήθη
φανήσεσθαι	:	πεφάνθω
πάλαι	:	παλαιότερον
κῆλησις	:	κῆλησι
τυγχάνει	:	τύχοιεν
οὔσα	:	ἔσομέναις

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

Γ3α.

μοι	:	Δοτική προσωπική του κρίνοντος προσώπου στο ρήμα «δοκεῖς».
εὐδαίμων	:	Κατηγορούμενο από το συνδετικό ρήμα «ἄν εἶη» στο υποκείμενό του «τις».
ῆν	:	Αντικείμενο στο ρήμα «ζητοῦμεν».
ἐκείνης	:	Γενική συγκριτική ως ονοματικός ετερόπτωτος προδιορισμός στο «ὑποδεεστέρα» (β' ὅρος σύγκρισης).
οὔσα	:	Κατηγορηματική μετοχή από το ρήμα «τυγχάνει» που προσδιορίζει το υποκείμενό του «ἡ δέ».

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

Γ3β.

κτησάμενος : Επιρρηματική υποθετική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο του ρήματος «ἄν εἶη» «τις», ως επιρρηματικός προσδιορισμός της υπόθεσης - προϋπόθεσης στο «ἄν εἶη».

Ἀνάλυση: εἰ κτήσαιτο (εἰ + ευκτική απλή).

Ἀιτιολόγηση: Σχηματίζεται υποθετική πρόταση που εκφέρεται με απλή ευκτική (κτήσαιτο), γιατί σε σχέση με το ρήμα της

αναφορικής πρότασης «άν εΐη», που αποτελεί την απόδοση του υποθετικού λόγου, σχηματίζει λανθάνοντα υποθετικό λόγο που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος (Υπόθεση: *εί + ευκτική*, Απόδοση: *δυνητική ευκτική*).

ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ